

Esko Antola

UUDEN KANSAINVÄLISEN TALOUDELLISEN JÄRJESTYKSEN TOTEUTTAMINEN

Yhdistyneiden Kansakuntien kuudes erityisistunto hyväksyi 1. 5. 1974 julistuksen Uuden Kansainvälisen Taloudellisen Järjestyksen aikaansaamisesta ja siihen liittyvän toimintaohjelman. Saman vuoden joulukuun 12. päivänä yleiskokouksen 29. istunnossa hyväksyttiin osittain edelliseen perustuen ja osittain sitä täydentäen Valtioiden Taloudellisia Oikeuksia ja Velvollisuuksia koskeva peruskirja.¹ Näitä molempia julistuksia on kansainvälisten suhteiden rutiininhoidossa samoin kuin kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa tullut tavaksi kutsua Uuden Kansainvälisen Taloudellisen Järjestyksen (tästäälähin UKTJ) yleisperiaatteiksi.

Vaikka UKTJ:n periaatteet ovatkin palautettavissa em. asiakirjoihin ja vaikka niiden hyväksyminen ajoittuu puolen vuoden sisään, ovat ne tulosta pitkällisestä prosessista, johon kuuluu myös joukko YK:n asiaa koskevia päätöslauselmia. Niinpä hyväksyessään Valtioiden Taloudellisia Oikeuksia ja Velvollisuuksia (tästäälähin Peruskirja²) koskevan päätöslauselman, yleiskokous palautti mieliin kolme UKTJ:n julistusta edeltänyttä päätöslauselmaa. Meksikon julistuksen loogisina edeltäjinä Yleiskokous tällöin viittasi ensiksikin UNCTAD:in (YK:n kauppaja kehityskonferenssin) päätöslauselmaan toukokuulta 1972, jossa vaadittiin yleisen normijärjestelmän luomista kattaaman kansainvälisiä taloudellisia suhteita kunnes on aikaansaatu peruskirja koskien valtioiden oikeuksia kansainvälisessä taloudessa.³

Toisena edeltäjänä päätöslauselman perusteluissa viitataan YK:n päätöslauselmaan joulukuulta 1972, jossa perustettiin 40 jäsenen muodostama valmisteleva komitea laatimaan peruskirjan luonnosta. Kolmantena päätöslauselmana Yleiskokous viittasi päätöslauselmaan joulukuulta 1973, jossa kiirehdittiin valmisteltavan työryhmän työtä ja jossa uudelleen viitattiin asian kiireellisyyteen.

Näinollen Peruskirjan hyväksyminen päätti vuoden 1972 keväästä asti YK:n piirissä vireillä olleet hankkeet kansainvälisen taloudellisen järjestyksen periaatteiden uudistamiseksi. Tuloksena syntynyt julistus on itse asiassa YK:n omaksuman ajattelun mukaan luonteeltaan asiakirja, joka saa peruskirjan luonteen. Se on täten rinnastettavissa esimerkiksi YK:n ihmisoikeuksien julistukseen. Taloudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia koskeva julistus on tä-

ten haluttu korottaa merkitykseltään yläpuolelle tavanomaisten päätöslauselmien antamalla sille peruskirjan luonne.

Edellä luonnehdittu UKTJ:n periaatteiden laatimisprosessi ei myöskään ollut luonteeltaan ainutlaatuinen hanke. Sen periaatteiden kanssa saamnaikaisesti YK:n piirissä pantiin vireille muita hankkeita, joko puhtaasti periaatteellisia tai joissakin tapauksissa myös konkreettisia, kansainvälisen taloudellisen järjestyksen uudistamiseksi UKTJ:n hengessä. Näistä on ennen muuta mainittava Merioikeuskonferenssi, pyrkimykset monikansallisten likeyritysten toiminnan kontrolloimiseksi, UNCTAD:in toimesta käynnistetyt pyrkimykset erityisesti perustuotantohyödykkeiden hinnoittelujärjestelmän aikaansaamiseksi, UNIDO:n (YK:n teollistamisrahaston) toimenpiteet jne.

UKTJ:n periaatteiden luominen samoin kuin hankkeet näiden periaatteiden toteuttamiseksi ovat täten laaja kansainvälispoliittinen ja erityisesti kehityspoliittinen kokonais- ja osittaisuudistusten sarja, joka tavallaan huipentuu valtioiden taloudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia koskevan peruskirjan hyväksymiseen. Tämän peruskirjan hyväksyminen samalla käynnistää kansainvälisen taloudellisen järjestyksen toteuttamisessa uuden vaiheen, periaatteiden konkretisoimisen ja käytäntöön soveltamisen vaiheen.

UKTJ:n periaatteiden keskeinen sisältö

UKTJ:n keskeiset periaatteet ja sen sisältö voidaan itse asiassa palauttaa kolmeen kokonaisuuteen. Ensinnäkin periaatteisiin sisältyvät kansainvälisten taloudellisten suhteiden perusteet, toiseksi valtioiden taloudelliset oikeudet ja velvollisuudet sekä kolmantena kokonaisuutena yhteiset velvollisuudet kansainvälistä yhteisöä kohtaan. Nämä kolme kokonaisuutta muodostavat UKTJ:n periaatteiden rungon. Yksittäisissä periaatteissa on toisaalta kirjattu jo muualla, esimerkiksi YK:n peruskirjassa, lueteltuja yleisperiaatteita ja toisaalta kerätty yleisperiaatteiden muotoon aikaisemmin muissa yhteyksissä esille nostettuja vaatimuksia. Vaikka UKTJ:n periaatteisiin sisältyykin myös kokonaan uusia periaatekokonaisuuksia, ovat sekä UKTJ:n periaatteiden julistus että Peruskirja ennen muuta muissa yhteyksissä esille tulleiden periaatteiden kokonaisuus.

Se, että UKTJ:n periaatteista valtaosa on aikaisemmin hyväksytyjä periaatteita ja että molempia perusasiakirjoja on paljolti pidettävä aikaisemmin tapahtuneen kodifiointina ja kirjaamisena, ei vähennä asiakirjojen merkitystä. UKTJ:n perusasiakirjojen merkitys on ennen muuta siinä, että niissä kansainvälisen taloudellisen järjestyksen muuttamisen ja vastaisen toiminnan periaatteet on saatettu yhtenäiseksi kokonaisuudeksi siten, että ne heijastelevat kansainvälisissä suhteissa ja kansainvälisissä voimasuhteissa vallitsevaa tilannetta. Periaatejulistukset eivät ole kokoelma yleisiä periaatteita, vaan ne muodos-

tavat loogisen kokonaisuuden, joka heijastaa kansainvälisten suhteiden kokonaiskehitystä 1970-luvulla.

UKTJ:n yhteydessä on käyty runsasta polemiikkaa julistuksen periaatteiden toteuttamisesta. On luonnollista realistisesti kysyä esimerkiksi sitä, miten on mahdollista toteuttaa Peruskirjassa luetellut 15 taloudellisten suhteiden perusperiaatetta:⁴

- täysivaltaisuus, alueellinen koskemattomuus ja poliittinen riippumattomuus,
- kaikkien valtioiden täysivaltainen tasa-arvoisuus,
- väkivallankäytöstä luopuminen,
- toisten valtioiden asioihin puuttumattomuus,
- keskinäinen ja tasapuolinen hyöty,
- rauhanomainen rinnakkainolo,
- kansojen yhtäläiset oikeudet ja itsemäärääminen,
- riitojen rauhanomainen ratkaisu,
- niiden epäoikeudenmukaisuuksien korjaaminen, jotka on aiheutettu voimakeinoin ja jotka riistävät kansalta sen normaaliin kehitykseen tarvitsemat luonnolliset edellytykset,
- kansainvälisten velvoitteiden vilpittömän toteuttaminen,
- ihmisoikeuksien ja perusvapauksien kunnioittaminen,
- pyrkimys olla tavoittelematta ylivaltaa ja vaikutusalueita,
- kansainvälisen yhteiskunnallisen tasa-arvon edistäminen,
- kansainvälinen yhteistyö kehitystä varten,
- rannikkottomien valtioiden vapaa pääsy merelle yllämainittujen periaatteiden puitteissa.

Realistinen vaihtoehto ei luonnollisestikaan ole se, että yksittäiset valtiot yksipuolisesti omaksuisivat em. periaatteet oman poliittisen ja taloudellisen ajattelunsa periaatteiksi. UKTJ:n realismi on luonteeltaan saman laatuista realismia kuin esimerkiksi ETY-asiakirjan sisältämä realismi. Sen realismi perustuu kansainvälisissä suhteissa tapahtuneisiin muutoksiin, jotka ennen muuta ovat nähtävissä kansainvälisten voimasuhteiden muutoksina. Kansainvälisten suhteiden kokonaiskehityksen muutos on myös merkinnyt muutoksia kansainvälisten suhteiden pelisäännöissä ja kanssakäymisen muodoissa. Monet kirjoittajat näkevät esimerkiksi voimakeinojen käytön mahdollisuuksien kaventuneen kansainvälisissä suhteissa⁵ samalla, kun poliittisen ja taloudellisen vaikuttamisen keinot ovat muuttuneet⁶.

UKTJ:n yhteydessä poliittisen kehityksen tärkeätä asemaa korostavat myös edellä siteeratut viisitoista kansainvälisten taloudellisten suhteiden perustetta. Niistä puhtaasti taloudelliseksi luonteeltaan ei voitane luokitella yhtäkään. Perusteista kuitenkin ennen muuta keskinäisen ja tasapuolisen hyödyn periaate, voimakeinojen käytöstä aiheutuvat epäoikeudenmukaisuudet kehityksen luonnollisten edellytysten suhteen sekä kansainvälisen yhteistyön periaate kehityksen aikaansaamisessa ovat selvästikin taloudellisesti painottuneita.

UKTJ:n toteuttamisen osalta viitattiin edellä jo sen realismin ja ETY-asiakirjan realismin väliseen suhteeseen. Aivan yhtä selvästi ETY-asiakirjan luonne ja UKTJ:n peruskirjan välinen läheinen suhde ilmenee verrattaessa ETY-asiakirjan hahmottelemia valtioiden välisen kanssakäymisen periaatteita edellä lueteltuihin UKTJ:n viiteentoista periaatteeseen. ETY-asiakirjan kymmenestä periaatteesta yhdeksän on suoraan sisällytetty UKTJ:n taloudellisen järjestelmän perusteisiin.⁷ Vain rajojen loukkaamattomuuden periaatteen ei voida katsoa suoranaisesti liittyvän UKTJ:n viiteentoista periaatteeseen, vaikka pyrkimys olla tavoittelematta ylivaltaa ja vaikutusalueita sisältääkin osittain rajojen loukkaamattomuuden periaatteen.

Verrattaessa ETY-asiakirjan peruseriaatteita valtioiden taloudellisia oikeuksia ja velvollisuuksia koskevan peruskirjan peruseriaatteisiin on luonnollisesti havaittavissa painotuksellisia eroja. ETY-asiakirjan primaarisena tavoitteena on ollut soveltaa käytäntöön yleisperiaatteita poliittisen jännityksen lientymisen alueella, kun taas UKTJ:n periaatteet sisältävät selvästi julkituodun kehityspoliittisen tavoitteen. Kummankin asiakirjan johdannoissa todetaan kuitenkin samansuuntaisesti seuraavasti⁸:

»Yleiskokous ... julistaen, että esillä olevan peruskirjan pohjimmaisena tarkoituksena on edistää uuden kansainvälisen taloudellisen järjestyksen aikaansaamista, joka perustuu tasapuolisuuteen, täysivaltaiseen tasa-arvoisuuteen, keskinäiseen riippuvuuteen, yhteisiin etuihin ja yhteistyöhön kaikkien valtioiden kesken näiden taloudellisista tai yhteiskunnallisista järjestelmistä riippumatta»,

sekä ETY-asiakirjassa⁹:

»Osanottajavaltiot ... julistavat vakaan tahtonsa kunnioittaa ja soveltaa käytännössä, kukin suhteessa kaikkiin osanottajavaltioihin, riippumatta poliittisista, taloudellisista tai yhteiskuntajärjestelmistään samoin kuin koostaan, maantieteellisestä sijainnistaan tai taloudellisen kehityksensä tasosta, seuraavia keskinäisiä suhteitaan ohjaavia periaatteita, jotka kaikki ovat ensiarvoisen tärkeitä».

Edellä on haluttu korostaa UKTJ:n periaatteiden osalta sen perusteiden olevan luonteeltaan poliittisia ja liittyvän kansainvälisten suhteiden yleisiin toimintaperiaatteisiin. Yleisten toimintaperiaatteiden omaksuminen ja niiden toteuttaminen tähtää peruskirjan mukaan seuraaviin kehityspoliittisiin tavoitteisiin¹⁰:

- laajempi hyvinvointi ja korkeampi elintaso,
- erityisesti kehitysmaiden taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen edistäminen kansainvälisen yhteisön toimesta,
- yhteistyön rohkaiseminen em. periaatteiden mukaisesti,
- kehityksen suurimpien esteiden voittaminen,

- kehitysmaiden taloudellisen kasvun kiihdyttäminen kehityksen kuilun umpeenkuromiseksi,
- ympäristön suojeleminen.

Tiivistäen voidaan em. kehityksen tavoitteet pelkistää kolmeen päätavoitteeseen: *UKTJ:n kehityspoliittiset tavoitteet ovat distribuutio, kasvu ja yhteistyö*. Näiden tavoitteiden täydellinen ja tasapainoinen toteuttaminen voisi Peruskirjan mukaan samalla toteuttaa ne kansainvälisen taloudellisen järjestyksen periaatteet, joihin edellä on viitattu. Peruskirjan se osa, jossa käsitellään kehityspoliittisten tavoitteiden saavuttamista, käsittää 28 artiklaa.

Valtioiden taloudelliset oikeudet ja velvollisuudet sisältävä 28 artiklan kokonaisuus määrittelee toisaalta yleiset valtioiden oikeudet, mutta määrittelee myös joukon verrattain yksilöityjä toimenpiteitä, jotka katsotaan kuuluvan jokaisen valtion oikeuksiin kansainvälisessä talousjärjestelmässä. 28 artiklan kokonaisuus voidaan jakaa viiteen oikeuksien ja velvollisuuksien ryhmään, jotka ovat¹¹:

1. *Yleiset kehityspoliittiset keinot*. Yleisiin kehityspoliittisiin keinoihin kuuluvat kolonialismin, rasismien ja niiden jäänteiden täydellinen poistaminen, globaalisen vastuun kantaminen, rauhanomaisten suhteiden ja suvereniteetin voimistaminen, aseriisunta ja asekaupan valvonta sekä kehityksen erityisongelmien huomioiminen.

2. *Maailmankaupan kehittämisen keinot*. Maailmankaupan uudistuksina korostetaan sellaisia tekijöitä kuten maailmankaupan esteiden poistamista, hyödykesopimuksia, suosituimmuusperiaatteen noudattamista kehittyneiden ja kehitysmaiden kaupassa, vientihintojen stabilisointi sekä uusien kauppakomppanien etsimistä lähinnä tällöin korostaen kehitysmaiden keskinäisen kaupan kehittämistä ja sosialististen maiden kanssa käytävän kaupan lisäämistä.

3. *Investointien ohjauksen keinot*. Investointien osalta korostetaan keinoina mm. investointeja koskevan lainsäädännön kehittämistä, monikansallisten liikeyritysten kontrollin keinojen kehittämistä, tuottajaliittojen toiminnan edistämistä sekä kehitysmaiden osuuden lisäämistä näkymättömissä pääoma-liikkeissä.

4. *Kansainvälisen yhteistyön keinot*. Yhteistyön keinoina Peruskirjassa korostetaan alueellisen yhteistyön merkitystä, yhteistyötä teknologian, finanssien sekä kansainvälisen taloudellisen järjestelmän rakenteellisen muuttamisen alueilla samoin kuin kehitysyhteistyössä.

5. *Mobilisaation, tutkimuksen ja teknologian keinot*. Oman kokonaisuutensa Peruskirjassa muodostavat keinot, jotka liittyvät yhteiskunnan voimavarojen kaikenpuoliseen mobilisaatioon kehityksen puolesta. Peruskirjan 7 artiklan mukaan kullakin valtiolla on ensisijainen vastuu väestönsä taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen kehityksen edistämisestä.

Useat Peruskirjan esittämistä keinoista ovat jo olleet kehitysmaiden kei-

noina muutoksen aikaansaamiseksi. Useimmat esitetyistä keinoista ovat siten jo tulleet konkreettisesti käytännössä koetelluiksi. UKTJ:n julistuksessa keinot on pyritty sijoittamaan kokonaisvaltaiseen kehitykseen ohjelmaan ja periaate-
raameihin. Seuraavassa tarkastellaan yksityiskohtaisesti em. keinojen toteut-
tamisen mahdollisuuksia olemassaolevan havaintoaineiston pohjalta.

Yleiset kehityspoliittiset keinot

Yleiset kehityspoliittiset keinot ovat mitä kiinteimmin sidoksissa kansain-
välisten suhteiden yleiseen kehitykseen. Eräässä mielessä kansainvälisten
voimasuhteiden muutos ja kehitys on luonut mahdollisuudet UKTJ:n periaate-
teiden hyväksymiseen ja on täten avainasemassa myös periaatteiden toteutta-
misessa. On kuitenkin toisaalta selvää, että yleiset kehityspoliittiset keinot
voivat luoda vain sen kontekstin, jossa periaatteiden toteuttaminen tapahtuu.
Määritelmänomaisesti voidaan sanoa, että yleiset kehityspoliittiset keinot ja
niiden konkretisoiminen luovat välttämättömän yleiskehityksen, joka voimistaa
mahdollisuuksia UKTJ:n periaatteiden toteuttamiseksi.

Yleisiin kehityspoliittisiin keinoihin liittyy tällöin kahdenlaisia erityis-
ongelma. Toisaalta yleiset kehityspoliittiset ongelmat liittyvät laajoihin ja
laaja-alaisiin kansainvälisen järjestelmän muutospyrkimyksiin. Tällaisia ovat
esimerkiksi kolonialismin jäänteiden poistaminen, rasismien ilmentymien pois-
taminen sekä globaalisen vastuun kantaminen. Nämä ovat periaatteita, joiden
toteuttaminen samalla olisi askel UKTJ:n toteuttamiseen, vaikka näiden laajo-
jen ongelmakokonaisuuksien suhteen UKTJ on vain osa-askel, eikä välttämättä
aina kovin keskeinen.

Toisaalta taas yleisten kehityspoliittisten keinojen hyväksikäyttö sisältää
laaja-alaisia ja kansainvälisten suhteiden kannalta huomattavan vaikeita yleis-
periaatteellisia ongelmia. Näistä on erityisesti korostettava niitä ongelmia,
jotka liittyvät yleisperiaatteiden käytäntöön soveltamiseen. Samoin kuin ETY-
asiakirjan kohdalla, myös UKTJ:n periaatteiden osalta yleisperiaatteista käy-
täntöön siirtyminen tapahtuu suurelta osin vailla riittävää kansainvälispoliit-
tista mekanismia. Käytäntöön muuntamisen ongelma on yleisperiaatteiden
kohdalla paitsi kansainvälispoliittinen myös kansainvälisoikeudellinen ongel-
ma. Kansainvälisessä oikeudellisessa ja poliittisessa käytännössä ei ole ole-
massa sen paremmin oikeuskäytäntöä kuin tapakäytäntöäkään kollektiivisesti
luotujen ja hyväksytyjen kansainvälistä kanssakäymistä säätelevien yleis-
periaatteiden käytäntöön soveltamiseksi.

Edellä mainittu kansainvälisten yleisperiaatteiden soveltamisen ongelma on
voimakkaasti korostunut viimeaikaisessa kansainvälisen järjestelmän kehityk-
sessä. Kansainvälisten suhteiden alalla on tullut tavaksi luoda kollektiivista
normisäännöstöä kansainvälisten organisaatioiden ja erityiskonferenssien

avulla. Niiden merkitystä on kuitenkin omiaan heikentämään soveltamismekanismiin puute. Tämä puute nykyisessä tilanteessa heijastuu varsin laajalle kansainvälisessä kanssakäymisessä, eikä tämän mekanismin kehittelyyn ole uhrattu riittävästi tieteellistä huomiota sen paremmin kansainvälisten suhteiden tutkimuksen kuin kansainvälisen oikeudenkaan tutkimuksen alueella.

Kehitys 1970-luvulla on kuitenkin kiistatta todistanut realistiseksi mahdollisuuden ja tarpeen puhua erityisistä kansainvälisistä yleisperiaatteista myös kansainvälisten kehitysohjelmien puitteissa. On toisaalta käynyt selvästi ilmi se seikka, että kehityksen ongelmien kansainvälinen ratkaisu ei ole mahdollista ilman, että kehitysohjelmat sidotaan kansainvälisissä voimasuhteissa tapahtuneisiin muutoksiin ja että toisaalta kansainvälisissä voimasuhteissa tapahtuvien muutosten merkitys on kanavoitavissa vain toimintohjelmien puitteissa. Toisin sanoen, puhtaasti sektoraaaliset kehitysohjelmat tai yksipuolisesti taloudelliseen kasvuun rakentuvat kehitysohjelmat (kuten YK:n ensimmäinen kehityksen vuosikymmen tai Edistyksen Liitto) ovat liian kapea-alaisia. Samoin kansainvälisten voimasuhteiden muutoksiin perustuvat kehitysmallit ovat tehottomia ilman tehokkaita toimintaohjelmia ja yleisperiaatteita. Esimerkkejä viimeksimainituista ovat sellaiset kansainväliset hankkeet kuin kehitysmaiden pyrkimykset YK:n hyväksikäyttöön sitoutumattomien liikkeen muodossa 1960-luvun alkuvuosina tai OPECin onnistumisen luoma usko ns. tuottajaliittojen itsestäänselvään positiiviseen merkitykseen kehitysmaiden kannalta.

Huomion kiinnittäminen UKTJ:n yhteydessä yleisiin kehityspoliittisiin periaatteisiin ja niiden rinnastaminen muilla aloilla omaksuttuun käytäntöön yleisperiaatteiden hahmottamisen ja soveltamisen osalta vaikuttaa koko hankkeen asemaan kansainvälisissä suhteissa. Yleisperiaatteiden ja toimintaohjelmien hahmottaminen epäilemättä antaa UKTJ:n toteuttamiselle pysyvyyttä ja pitkäjännitteisyyttä. UKTJ:n toteuttamisen kannalta on erityisesti korostettava sitä seikkaa, että hanke ei ole kansainvälistä päivänpolitiikkaa, vaan sillä on runsaasti sekä historiallista että poliittista syvyyttä. Tämän seikan tärkein konnotaatio on se, että millekään valtiolle suhtautuminen UKTJ:n toteuttamiseen ei voi olla päivänpoliittinen tai lyhytaikaisiin kansallisiin etunäkökohtiin perustuva poliittinen toimenpide vaan kehityspoliittinen kokonaiskysymys. UKTJ:n toteuttaminen ei voi tapahtua osakysymyksinä ilman että yksittäisten kysymysten ratkaisulla olisi vaikutusta kokonaisuuteen.

Maailmankaupan kehittämisen keinot

Maailmankaupan merkityksestä kansainvälisessä taloudellisessa järjestelmässä on virinnyt erityisesti viime vuosina vilkasta keskustelua. Toisaalta halutaan kansainvälistä taloudellista järjestelmää kuvattaessa pitäytyä erityisesti kansainvälisen kaupan rakenteen ja suuntautumisen kuvaamisessa. Toi-

saalta taas halutaan katsoa, että investoinnit ja useat ns. näkymättömät pääomaliikkeet ovat merkityksessään jopa ohittaneet kansainvälisen kaupan merkityksen.

Maailmankaupan kehittämisen keinoilla on kuitenkin eräänlainen prioriteetti UKTJ:n toteuttamisessa samoin kuin peruskirjassa. Suurimmalta osin tämä keskeinen asema perustuu siihen, että maailmankaupan rakenne ja vaikutus on selkeästi ja yksiselitteisesti arvioitavissa. UKTJ:n toteuttamisen kannalta taas kansainvälisen kaupan rakenteiden uudistamiseen on kiinnitetty eniten huomiota ja tältä alalta on myös saatavissa pisimmälle toteuttamiseen liittyviä kokemuksia ja uudistustuloksia. Kansainvälisessä taloudessa on kaupan sääntely ja koordinointi edennyt pitemmälle kuin muilla sektoreilla. Se säännöstö, joka koskee kansainvälistä kauppaa ja jonka alkukohtana on pidettävä Havannan Charteria vuodelta 1948, on jo varsin kattava ja kansainvälinen taloutta sääntelevä. Se ei kuitenkaan huomioi kehitysmaiden intressejä. Tämä on ilmeistä, jos otamme huomioon esimerkiksi GATT:n toiminnan ja luonteen.

Maailmankaupan kehittämisen keinot ja päämäärät liittyvät siten pääasiassa olemassaolevan ja verrattain kattavan säännöstön uudistamiseen. Tämä on huomionarvoinen seikka, kun verrataan tavoitteiden ja toimenpiteiden luonnetta UKTJ:n toteuttamisessa muilla sektoreilla. Niinpä investointien ohjauksen samoin kuin erityisesti mobilisaation, tutkimuksen ja teknologian aloilla ongelmat ovat luonteeltaan huomattavasti erilaisia. Näillä aloilla ei mitään maailmankaupan kokonisjärjestelyä vastaavaa järjestelmää ole olemassa.

UKTJ:n toteuttamisen kannalta maailmankaupan kehittämisen osalta on siis peruskysymys se, että maailmankaupan rakenteellinen kehittyminen ei luodun säännöstökokonaisuuden puitteissa ole huomioinut kehitysmaiden tarpeita. Tavoitteena on tämän vinoutuneen rakenteen korjaaminen vastaamaan kehitysmaiden tarpeita. UNCTADin taustaraportissa järjestön neljättä yleiskokousta varten kiinnitetään maailmankaupan rakenteiden osalta huomiota seuraaviin kolmeen seikkaan¹²:

- monikansallisten liikeyritysten kasvava rooli maailmankaupassa,
- entisten siirtomaiden mukaantulo maailmankauppaan samoin kuin niiden erityinen tarve nopeaan taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen sekä
- GATT-järjestelmän luomat kaupan säännöt, jotka kattavat markkina-talouksien kauppaa eivätkä sovi universaaliseksi kaupan järjestelmäksi.

UNCTAD-raportin mukaan on siis erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, että GATT järjestelyt ovat ensinnäkin vain markkinatalouteen soveltuvia ja voivat verrattain heikosti soveltua esimerkiksi kehitysmaiden ja sosialististen

maiden välillä tapahtuvan kaupankäynnin laajentamiseen. Tällä suunnalla näyttäisi olevan mahdollisuuksia huomattaviin lisäyksiin, sillä alle kymmenen prosenttia sosialististen maiden tuonnista tapahtuu kehitysmaista, ja vuonna 1974 kehitysmaiden viennistä vain kuusi prosenttia suuntautui sosialistisiin maihin¹³. Kaupan lisääminen sosialististen maiden kanssa onkin mainittu Peruskirjassa erityisenä keinona maailmankaupan rakenteiden muuttamisessa¹⁴.

Toisena seikkana UNCTAD-raportti kiinnittää huomiota maailmankaupan merkitykseen nopean sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen aikaansaamisessa kehitysmaissa. Siirtomaakaudella katsotaan tässä suhteessa olevan yhä huomattavan suuri merkitys. Tavaksi on tullut maailmankaupan osalta tässä suhteessa hakea selityksiä siitä, että koloniaalinen talousjärjestys perustuu sellaiselle työnjaolle, jossa kehitysmaat ovat raaka-aineiden tuottajia ja jossa hinnanmuodostus on erityisen epäsuotuisa kehitysmaiden perinteisille vientituotteille. UKTJ:n toteuttamisen yhteydessä ei ole syytä vähätellä tätä seikkaa, mutta samalla on huomattava, että UKTJ:n periaatteet ovat toteutuessaan erityisesti tulevia kansainvälisiä taloussuhteita säänteleviä. Tämä tarkoittaa sitä, että maailmankaupan rakenteiden uudistaminen ei pitkällä tähtäimellä pyri vain raaka-ainekaupan rakenteiden muuttamiseen vaan siihen, että kehitysmaiden teollisuus- ja puoliteollisuustuotteiden viennille kehittyneisiin maihin on saatava samat mahdollisuudet kuin mitä kehittyneiden maiden keskinäisessä kaupassa on teollisuustuotteiden kaupan osalta sovitu.

Koloniaalisen työnjaon periaatteelle perustuvan maailmankaupan rakenteen muuttamisen tavoitteet ja keinot voidaan nähdä kaksitasoisina. *Lyhyen aikavälin tavoitteena* on pidettävä pyrkimystä säädellä maailmankaupan hintakehitystä ns. integroidun perustuotantohyödykesopimusjärjestelmän avulla siten, että kehitysmaiden nykyisten päävientituotteiden hintakehitys sidotaan teollisuustuotteiden maailmanmarkkinahintojen kehitykseen. Tämä tapahtuisi kehitysmaiden omaksuman kannan mukaan aikaansaamalla indeksijärjestelmä. *Pitkän aikavälin tavoitteena* taas on pidettävä sitä, että kehitysmaiden tulisi vastaisuudessa voida osallistua kansainväliseen kauppaan myös teollisten ja puoliteollisten tuotteiden viejinä. Tällöin maailmankaupan tulisi rakenteellisesti paitsi taata kehitysmaiden teollisuustuotteille diskriminoimaton ja tasavertainen asema teollisuusmaiden vientituotteiden rinnalla, myös edistää kehitysmaiden taloudellisen rakenteen monipuolistumista.

Maailmankaupan kehittämisen keinojen jakaminen kahteen kokonaisuuteen ei millään tavalla merkitse preferenssiä eri toimintatavoitteiden välillä. Päinvastoin, kummankin tason tavoitteet liittyvät mitä kiinteimmin toisiinsa. Niinpä ei ole realistista olettaa, että Lomé'n sopimuksen kaltaisilla puhtaasti raaka-aineiden kauppaan liittyvillä sopimuksilla olisi tulevaisuutta maailmankaupan rakenteen muuttamisessa¹⁵. Perustuotantohyödykkeiden kauppaan liit-

tyvät sopimukset tultaneen UKTJ:n periaatteita toteutettaessa liittämään laajempaan maailmankaupan rakenteelliseen muutokseen.

UNCTAD IV kiinnitti päätöksessään verrattain runsaasti huomiota juuri raaka-ainekauppaan. Keinoina maailmankaupan tasapainottamiseen tältä osin päädyttiin vaatimaan raaka-ainekaupan stabilisoinnista. Stabilisoinnissa integroidun perustuotantohyödykesopimusjärjestelmän lisäksi UNCTAD korostaa erityisen rahaston tarpeellisuutta kaupan tasapainottamiseksi. Tavallaan rinnakkaisena näille pyrkimyksille UNCTAD viittaa teollisten ja puoliteollisten tuotteiden kauppaa koskevaan strategiaan osana UKTJ:n toteuttamista¹⁶.

Periaatteelliselta kannalta tarkasteltuna maailmankaupan rakenteellinen muuttaminen luomalla kyseistä rakennetta koskevia säännöksiä ja muuttamisen säännelty ohjaaminen lähtevät siitä, että puhtaasti markkinavoimien kehittymiseen perustuva kansainvälisen kaupan kokonaisuus ei ole realistinen eikä oikeudenmukainen. UKTJ:n toteuttaminen siis tältä osin merkitsee varsin voimakasta puuttumista kansainvälisen kaupan markkinamekanismeihin siten, että pyrkimyksenä on eräänlaisen pitkälle viedyn kansainvälisen puitetalouden luominen. Tämän puitetalouden järjestelmän tulee taata sopimuksenvaraisesti kaikille kansainvälisen talouden suvereenille valtiotasoisille toimijoille tasa-arvoinen kohtelu riippumatta niiden yhteiskuntajärjestelmästä.

Kansainvälisen kaupan uudelleenjärjestelyn tavoitteena on myös pidettävä sitä, että kaupan on liityttävä nopeaan taloudelliseen ja sosiaaliseen kehitykseen. Tämän tavoitteen toteuttaminen edellyttää sitä, että kansainvälisestä kaupasta aiheutuvan hyödyn on jakaannuttava tasapuolisesti kaikille osapuolille. Tämän seikan varmistaminen edellyttää kansainvälisen kaupan rakenteiden muuttamisen yhteydessä huomion kiinnittämistä myös sellaisiin seikkoihin kuin kansainvälisen kuljetusjärjestelmän uudistaminen ja vakaa kansainvälinen valuuttajärjestelmä. Kumpikin esimerkkitaapauksistamme on kansainvälisten neuvottelujen alaisena samanaikaisesti, kun esimerkiksi UNCTADin piirissä keskustellaan maailmankaupan uudistamisesta.

Edellä mainitun UNCTAD-raportin esille nostamana kolmantena maailmankaupan rakenteellisen muuttamisen ongelmana on monikansallisten liikeyritysten rooli maailmankaupassa. 1970-luvun puolivälissä monikansallisten yritysten toimesta tapahtuvan viennin arvo on neljännes maailman kokonaisviennin arvosta. Lisäksi trendi tässä suhteessa on nouseva.¹⁷ Yleisesti siis monikansallisten yritysten rooli maailmankaupassa on huomattava. Korostuneeksi niiden roolin maailmankaupan rakenteellisessa kehittämisessä tekevät käytössä olevat keinot kansainvälisen kaupan normaalien vienti- ja tuontihintojen ja -mekanismien väistämiseksi. Tunnetuimpia näistä keinoista lienevät siirtohinnoittelumahdollisuudet, joihin monikansallisten joustava rakenne ja globaalinen strategia antavat erinomaiset mahdollisuudet.

Monikansallisten liikeyritysten toiminnan sovittaminen maailmankaupan rakenteelliseen uudistamiseen on problemaattista jo yksistään hallinnollisissa

katsannossa. Kun YK:n puitteissa maailmankaupan rakenteellisesta uudistamisesta yleensä keskustellaan UNCTADin puitteissa, tapahtuu monikansallisten kontrollia koskeva suunnittelu ja päätöksenteko erityisessä monikansallisia liikeyrityksiä käsittelevässä komissiossa (Commission on Transnational Corporations). Komission työssä taas monikansallisten rooli maailmankaupassa on vain eräs osa koko laajasta kokonaisuudesta.

Edellä mainittu hallinnollinen päällekkäisyys leimaa UKTJ:n toteuttamista kokonaisuudessaan. UKTJ:n periaatteet hyväksyttiin Yleiskokouksessa, sen tärkeitä kokonaisuuksia käsitellään UNCTADissa, huomattavia erityiskysymyksiä taas käsitellään suppeammassa YK:n erityiselimissä samoin kuin eräissä kansainvälisen kanssakäymisen yleistarpeita säätelevissä konferensseissa (kuten Merioikeuskonferenssi). Osittain taas periaatteiden toteuttaminen tapahtuu kokonaan YK:n järjestelmän ulkopuolella (esim. alueellinen yhteistyö). Tämä toimeenpanevien ja toteuttavien instanssien moninaisuus on toisaalta merkki siitä, että UKTJ:n toteuttamisesta ovat kiinnostuneita moninaiset ja erilaisen kansainvälisen statuksen omaavat instanssit, joka ilmentää periaatteiden yleismaailmallista merkitystä ja tarvetta: toisaalta tämä moninaisuus selvästikin pienentää mahdollisuuksia suunnitelmalliseen ja kokonaisvaltaiseen periaatteiden toteuttamiseen.

Investointien ohjauksen keinot

Kun maailmankaupan rakenteellisen kehittämisen osalta UKTJ:n toteuttaminen merkitsee olemassaolevan säännellyn järjestelmän muuttamista, on investointien ohjauksen alueella vastaavasti kysymys ohjauksen järjestelmän luomisesta. Peruskirjassa investointien ohjaukseen liittyy erityisesti Peruskirjan artikla 2, jossa valtioille annetaan seuraavat oikeudet:¹⁸

- oikeus kansallisen tuomiovallan puitteissa säädellä ja käyttää määräysvaltaa ulkomaisiin investointeihin nähden.
- oikeus säädellä ja ohjata monikansallisten yhtiöiden toimintoja kansallisen tuomiovaltansa puitteissa sekä
- oikeus kansallistaa, pakkolunastaa tai muuttaa omistusoikeus ulkomaisen omaisuuden suhteen.

Artiklan 2 oikeuksia investointien osalta täydentää artikla 5, jonka mukaan valtioilla on oikeus liittyä perushyödyketuottajajärjestöihin sekä artikla 27, jossa valtioille annetaan oikeus käyttää hyväkseen täysin maailman näkymättömien pääomaliikkeiden hyötyä. Täten investointien ohjauksen keinot muodostavat kokonaisuuden, jonka puitteissa valtioille kuuluvista oikeuksista pyritään aikaansaamaan kansainvälistä investointipolitiikkaa sääntelevä sopimuskokonaisuus.

Vaikka investointien ohjauksen keinojen alueella ollaan tekemisissä verrattain abstraktisten oikeuskysymysten kanssa, on näiden periaatteiden toteuttamisen suhteen edetty verrattain pitkälle ja konkreettiset keinot periaatteiden toteuttamiseksi ovat jo osittain varsin pikälle kehittyneitä. Niinpä valtiot ovat esimerkiksi käyttäneet varsin huomattavissa määrin hyväkseen oikeutta suorittaa ulkomaisen pääoman kansallistamistoimenpiteitä.

Kansallistamiset ovat nykyään vallitsevan oikeuskäytännön mukaan periaatteessa sopusoinnussa kansainvälisen oikeuden kanssa silloin, kun kansallistaminen tähtää yhteisen hyvän toteuttamiseen.¹⁹ Tämä tavoite voidaan kivuttomasti osoittaa kuuluvaksi lähes kaikkiin kehitysmaiden hallitusten suorittamiin kansallistamisiin. Kansainvälisenä ilmiönä kansallistamisten merkitys on lisääntynyt 1970-luvulla. YK:n keräämien tietojen mukaan vuosien 1970—1974 välisenä aikana kansallistamisia kehitysmaissa tapahtui keskimäärin vuosittain 93 kappaletta, kun vastaava keskimäärä 1960-luvulla oli vain 45.²⁰ Kansallistetun omaisuuden arvo on myös huomattava. Vuosien 1956—1972 välisenä aikana kehitysmaissa suoritettujen kansallistamisten arvoksi arvioi *M. L. Williams* yli 10 miljardia dollaria. Tämä määrä edustaa noin puolta kaikista investoinneista kehitysmaissa vuoden 1972 lopussa.²¹

Vaikka kansainvälinen oikeus antaakin periaatteellisen oikeuden suorittaa ulkomaisessa omistuksessa olevan pääoman kansallistamisia yhteiseksi hyväksi, liittyy kansallistamispolitiikkaan huomattavia oikeudellisia ja periaatteellisia kiistakysymyksiä. Eräs näistä on kysymys kompensatiosta. Peruskirjan 31 artiklan mukaan:²²

»Kaikkien valtioiden velvollisuutena on tukea maailmantalouden tasapainoitettua laajenemista, ottaen asianmukaisesti huomioon teollistuneiden maiden hyvinvoinnin ja kehitysmaiden kasvun ja kehityksen välisen kiinteän keskinäisen vuorovaikutuksen ja että kansainvälisen yhteisön hyvinvointi kokonaisuutena riippuu sen eri osien hyvinvoinnista».

Artikla 31 velvoittaa siten huomioimaan UKTJ:n periaatteita toteutettaessa kaikkien osapuolten edut asianmukaisesti. Vetoaminen kompensatiokysymykseen perustuu nimenomaan artiklaan 31, jonka tyyppisiä huomautuksia on sisällytetty myös eräisiin muihin Peruskirjan artikloihin.

Monet kehitysmaat ovat omaksuneet käytännön, jonka mukaan kompensatiota maksetaan kansallistettavan omaisuudenarvon mukaan. Tämä tarkoittaa sitä, että kompensatiota maksetaan teollisuuslaitosten koneista ja laitteista mutta ei varsinaisesta menetetyistä sijoituspääomasta. Toisaalta taas nk. radikaalit kehitysmaat ovat suorittaneet kansallistamisia kokonaisuudessaan ilman kompensatiota viitaten niihin voittoihin, joita yhtiöt ovat vuosien varrella hankkineet kansallistavan valtion luonnonvaroista.²³

Ulkomaisen omaisuuden kansallistaminen keinona UKTJ:n toteuttamiseksi on liittynyt lähinnä tuottajaliittojen toimintaan. Tuottajaliitot taas ovat olleet

tehokkaimmillaan tuotannonaloilla, joka liittyvät perustuotantohyödykkeisiin. Toisaalta kansallistamista ovat erityisen ponnekkaasti suorittaneet sosialistiset tai sosialismiin tähtäävällä kehitystiellä olevat valtiot. Kansallistetun omaisuuden arvon suhteen tärkeimmät kansallistamisia suorittaneet valtiot vv. 1956—1972 olivat Algeria, Kuuba, Indonesia, Chile sekä Bangladesh, joiden suorittamien kansallistamisten arvo oli 60 prosenttia koko kehitysmaiden suorittamien kansallistamisten arvosta.²⁴

UKTJ:n toteuttamisen kannalta kansallistamispolitiikan liittäminen tuottajaliittojen toimintaan saattaisi lisätä kansallistamisten merkitystä. Ensinnäkin tuottajaliittojen toiminta-alueilla ulkomaisen pääoman merkitys on huomattava. Niinpä kuparintuotannon alalla vuoden 1971 tilanteessa koko kehitysmaiden kuparinvienti tapahtui monikansallisten yritysten toimesta, bauksiitin kohdalla vastaava osuus oli 90 prosenttia, rautamalmin osalta niinkään 90 prosenttia ja tinan osalta 60 prosenttia. Myös elintarvikkeiden viennistä monikansalliset yritykset suorittivat vielä 1970-luvun alussa useiden tuotteiden kohdalta yli puolet kehitysmaiden viennin arvosta.²⁵

Toisena tuottajaliittojen kansallistamispolitiikan merkitystä korostavana seikkana on syytä kiinnittää huomiota tuottajaliittojen toiminnan yhteydessä viriävään kehitysmaiden yhteistyöhön. Näin ollen kehitysmaiden yhteistyö tuottajaliittojen puitteissa yhdenmukaistaa eri valtioiden toimintatapoja, antaa tukea yksittäisten kehitysmaiden pyrkimyksille kehityspolitiikassa ja samalla on omiaan luomaan perspektiivejä yhteistyölle myös muissa UKTJ:n toteuttamiseen tähtäävissä kysymyksissä.

Artikla 2 kiinnittää erityistä huomiota myös monikansallisten liikeyritysten kontrolliin ja niiden toiminnan lakiinperustuvaan sääntelyyn. UKTJ:n toteuttamisen kannalta tällä sektorilla on 1970-luvun kuluessa ryhdytty verrattain laajoihin hankkeisiin. Vuonna 1972 YK:n Talous- ja sosiaalineuvosto ECOSOC esitti monikansallisten yritysten kontrollia pohtivan asiantuntijaryhmän asettamista. Monivaiheisen käsittelyn jälkeen YK:n pääsihteeri asetti v. 1974 erityisen monikansallisliikeyritysten kontrollia käsittelevän komission YK:n yhteyteen.²⁶

Monikansallisten kontrollikomitean perustaminen liittyy mitä kiinteämmin UKTJ:n toteuttamiseen. Komissio on myös itse kiinnittänyt tähän seikkaan huomiota molemmissa pitämissään istunnoissa. Komissio on ottanut itselleen alkuvaiheessa lähinnä tiedon keruun ja välittämisen tehtävät. Pitkän tähtäimen tavoitteena komissiolla on kuitenkin eräänlaisen monikansallisten yritysten toimintaa ohjaavan käyttäytymissäännön luominen. Tämä käyttäytymissääntö perustuisi kansainvälisesti hyväksytyihin yleisperiaatteisiin, mutta vastuu sen valvonnasta ja toimeenpanosta säilyisi ensisijaisesti valtioilla ja niiden elimillä.

Maaliskuussa 1976 pidetyssä komission toisessa istunnossa komission työn tavoitteiksi asetettiin seuraavat tehtävät:²⁷

- pyrkiä monikansallisten yritysten toiminnan juridisten, poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten vaikutusten entistä parempaan ymmärtämiseen erityisesti kiinnittäen huomiota niiden rooliin kehittyneiden ja kehitysmaiden välisissä suhteissa,
- turvata tehokkaiden kansainvälisten sopimusten ja järjestelyjen aikaansaaminen koskien monikansallisten yritysten toimintaa siten, että ne voisivat antaa positiivisen kontribuution kansalliseen ja kansainväliseen kehitykseen sekä että niiden negatiiviset vaikutukset voitaisiin eliminoida, sekä
- vahvistaa erityisesti kehitysmaiden asemaa neuvottelutilanteissa monikansallisten liikeyritysten kanssa.

Näiden tavoitteiden toteuttaminen on mitä tiukimmin sidoksissa UKTJ:n periaatteiden toteuttamiseen. Samalla tavoitteet ilmentävät YK:n pyrkimystä aikaansaada kansainvälisen talouden järjestelmässä käyttäytymissääntöjä Peruskirjan periaatteita noudatellen. Itse asiassa käyttäytymissäännöistäkin on olemassa runsaasti kokemuksia. Tähän mennessä käyttäytymissäännöstöä on luotu edistämään kansainvälistä sijoitustoimintaa esimerkiksi OECD:n puitteissa. Monikansallisten liikeyritysten kontrollin suhteen ollaan siis itse asiassa luomassa vastakkaista järjestelmää OECD:n sijoitusten edistämiseksi luomalle käyttäytymissäännöstölle.

On syytä kiinnittää sijoitustoiminnan ohjauksen osalta huomiota myös siihen, että Peruskirja kehottaa valtioita yhteistoimintaan uusien pääomaliikkeitä ohjaavien periaatteiden hahmottelemisessa. Käytännössä nämä hankkeet liittyvät useimmiten pyrkimyksiin etsiä uusia keinoja teknologian ja pääomien siirtämiseksi kehittyneistä maista kehitysmaihin siten, että toisaalta kunnioitetaan kehitysmaiden oikeutta itse ohjata kehitystään ja toisaalta siten, että edistetään pääomien tasapainoista jakaantumista.

Uusina pääomien ja teknologian siirron muotoina voidaan mainita ns. kolmikantasopimukset, joissa osakkaina ovat olleet kehittyneet kapitalistimaan yritys, sosialistisen maan yritys ja kehitysmaan yritys tai hallitus. Näiden kolmikantasopimusten tarjoamia pääomien ja teknologian siirron mahdollisuuksia on erityisesti käytetty hyväksi suurten lähinnä perustuotantoon ja infrastruktuuriin liittyvien hankkeiden toteuttamisessa. Periaatteessa kolmikantasopimukset soveltuvat minkä tahansa taloudellisen toiminnan alalle ja ne mahdollistavat tasapainoitettun ja säännellyn pääoman ja teknologian siirron kehitysmaihin.

Kolmikantasopimuksista on olemassa jo verrattain paljon kokemuksia. Vuoden 1973 lopussa oli UNCTADin keräämien tietojen mukaan solmittu 132 kolmikantasopimusta vuosien 1964—1973 välisenä aikana. Niiden puitteissa tapahtunut investointien määrä vastasi kahdeksattaosaa kehitysmaiden samana aikana tuomien investointihyödykkeiden arvosta. Kaikkiaan kolmikantasopimuksissa oli mukana 53 valtiota, joista 33 oli kehitysmaita, 13 kehittyneitä kapitalistimaita ja seitsemän kehittyntä sosialistimaata.²⁸ Vuoden 1975 ti-

lanteessa oli edellä mainittujen sopimusten lisäksi neuvottelujen alaisina jo 29 uutta sopimusta, jotka toteutuessaan nostavat mukana olevien kehitysmaiden lukua viidellä ja kehittyneiden kapitalistimaiden lukua yhdellä. Kaikista sopimuksista ja neuvottelujen alaisista sopimuksista vuonna 1975 yli 80 prosenttia oli solmittu teollisuustuotannon alalla.²⁹ Kolmikantasopimuksilla on näin ollen erityinen merkitys kehitysmaiden tuotantorakenteen monipuolistamisessa.

Edellä esitetyt havainnot investointien ohjauksen keinojen toteuttamismahdollisuuksista osoittavat ennen muuta sen, että tällä sektorilla UKTJ:n toteuttamisesta on olemassa jo varsin runsaasti kokemuksia ja empiiristä tietoa. Täältä osin Peruskirjan merkitys on erityisesti siinä, että eri tahoilla liikkeelle lähteneet hankkeet voidaan koordinoida ja saattaa yhtenäisen ohjelman muotoon. Toisin sanoen, UKTJ:n periaatteet toimivat kansainvälisen taloudellisen järjestyksen muutoksessa myös ohjelmallisena kokonaisuutena siten, että jo meneillään olevia kansainvälisiä hankkeita on mahdollista edistää koordinoitusti.

Kansainvälisen yhteistyön keinot

Kansainvälisen yhteistyön keinot voidaan karkeasti jakaa kahteen päätyyppiin. Toisaalta kansainvälisen yhteistyön keinot ovat globaalisia, toisaalta taas yhteistyö tapahtuu alueellisesti siten, että kehitysmaat keskenään ja kehittyneet maat keskenään muodostavat yhteistyön järjestöjä. Verrattain harvinaisia ovat sellaiset yhteistyöorganisaatiot, joissa sekä kehittyneet maat että kehitysmaat toimisivat samassa alueellisessa yhteistyöjärjestössä ellei huomioon oteta hyvin laaja-alaisia yhteisöjä (esim. UNCTAD).

Kansainvälisen yhteistyön globaaliset keinot ovat ajallisesti ensimmäisiä yrityksiä ratkaista kehityksen ongelmia yhteistyöllä. Niiden kehittäminen alkoi 1960-luvun alkupuolella, jolloin ns. kehitysapuaajattelu ja myöhempi kehitysyhteistyöajattelu konkretisoitiin kansainvälisiksi ohjelmiksi. Kansainvälinen kehitysyhteistyö sai tavallaan tuekseen 1960-luvulla laajoja kansainvälisiä ohjelmia, joista erityisesti mainittakoon YK:n ensimmäinen kehityksen vuosikymmen, Edistysliitto sekä EEC:n kehitysohjelmat.³⁰ Ne liittyivät kehitysapu- ja kehitysyhteistyöajatteluun siten, että kussakin em. ohjelmassa ulkoa suunnatuilla taloudellisilla impulsseilla katsottiin olevan olennainen merkitys taloudellisen kehityksen aikaansaamisessa. Niiden kehittäminen liittyy lisäksi ajankohtaan, jolloin kansainvälisen kehityksen moninainen problematiikka palautettiin taloudellisen kasvun ajatukseen siten, että taloudellisen kasvun seurauksena kehityksen esteet ovat automaattisesti voitettavissa yhteiskunnassa kokonaisuudessaan.³¹

Peruskirjassa kansainväliselle kehitysyhteistyölle on annettu tärkeä rooli. Sen 17. artikla keskittyy kehitysyhteistyöhön toteamalla, että:³²

»Kansainvälinen kehitysyhteistyö on kaikkien valtioiden yhteinen päämäärä ja velvollisuus. Jokaisen valtion tulee toimia yhteistyössä kehitysmaiden pyrkimysten kanssa näiden taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen kiihdyttämiseksi luomalla suotuisat ulkoiset edellytykset ja laajentamalla aktiivista apua niille niiden kehitystarpeiden ja päämäärien mukaisesti, täysin kunnioittaen valtioiden täysivaltaista tasa-arvoisuutta ja ilman mitään niiden riippumattomuuteen soveltumattomia ehtoja».

Peruskirja velvoittaa yllä mainitussa artiklassa kaikkia valtioita osallistumaan kansainväliseen kehitysyhteistyöhön kuitenkin siten, että kansainvälisen kanssakäymisen yleisperiaatteille annetaan riittävää huomiota. Artikla pitää kansainvälistä kehitysyhteistyötä myös valtioiden yhteisenä päämääränä. Tämä konnotaatio on peruskirjassa erityisen huomionarvoinen seikka. Se epäilemättä ainakin epäsuorasti implikoi kehitysyhteistyön saattamisen institutionalisoituneeksi osaksi kansainvälistä kanssakäymistä. Kehitysyhteistyön ymmärtäminen valtioiden toiminnan päämääräksi antaa kehitysyhteistyölle erityisen korostuneen aseman UKTJ:n toteuttamisessa.

Kehitysyhteistyön laajentamiseen ja sen entistä tehokkaampaan hyväksikäyttöön kansainvälisten kehitysongelmien ratkaisussa liittyy huomattavan suuria vaikeuksia. Periaatteelliselta kannalta kehitysyhteistyön kohdalla erityisesti vaatimus siitä, että tämä toiminta ei saa olla vastoin kansainvälisen tasa-arvon pyrkimyksiä ja että kehitysyhteistyön tulee tapahtua kehitysmaiden päämäärien mukaisesti, on varsin problemaattinen. Kehitysyhteistyön yhteydessä on yhä useammin tullut tavaksi avun antajapuolen vaatimus kehitysyhteistyön taloudellisesti hyödystä molemmille osapuolille.

Toinen huomionarvoinen seikka tässä suhteessa on kehitysyhteistyön apuelementin suhteellisen merkityksen jatkuva väheneminen suhteessa muihin taloudellisiin impulsseihin kehittyneistä maista kehitysmaihin. Tätä kuvaa vuosien 1962—1972 välillä tapahtunut kehitys. Vuonna 1962 yksityisten pääomavirtojen osuus nk. DAC-maista³³ kehitysmaihin oli kaikesta pääomien siirrosta kehitysmaihin 28 prosenttia kun vastaava osuus kymmenen vuotta myöhemmin oli jo 43 prosenttia.³⁴ Samalla virallisen kehitysavun osuus bruttokansantuotteesta DAC-maissa väheni vuoden 1960 tilanteesta 0.52 prosentista vuoteen 1975 mennessä 0.29 prosenttiin.³⁵

Kehitysyhteistyön luonne ja sen määrällinen kehitys näyttävät olevan ristiriidassa UKTJ:n esittämien tavoitteiden kanssa. Kansainvälisen yhteistyön keinot globaalilla tasolla eivät näytä erityisen rohkaiseilta. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota siihen, että kansainvälisestä kehitysyhteistyön tavoitteesta (0.7 prosenttia bruttokansantuotteesta) ollaan jakuvasti etäännyttäessä. Samanaikaisesti muut pääomien siirron muodot, erityisesti yksityiset tuotannolliset investoinnit ja lainat, lisäävät merkitystään taloudellisen kapasiteetin siirroissa kehitysmaihin.

Kansainvälisen yhteistyön alueelliset keinot näyttäisivät edellä esitettyyn

kehityslinjaan nähden realistisimmilta. Niille antaa erityistä pontta UKTJ:n toteuttamisen yhteydessä se seikka, että Peruskirjassa useissa eri yhteyksissä korostetaan kehitysmaiden keskinäisen yhteistyön merkitystä. Yhteistyö taloudellisella alalla on eräs peruselementti niin kutsutun kollektiivisen omaehtoisuuden käsitteessä, jota pidetään eräänä UKTJ:n toteuttamisen keskeisenä käsitteenä. Kollektiivinen omaehtoisuus tarkoittaa sitä, että kehitysmaat yhteistyöllä pyrkivät kehitykseen, joka mahdollisimman suurena määrin perustuu niiden omille resursseille ja joka merkitsee niiden omien resurssien hyväksikäyttöä kehitysmaiden itsensä määrittelemien kehitystavoitteiden mukaisesti.

UNCTADin sihteeristön tavoitteena on kehittää integroitu maailmanlaajuinen kehitysmaiden taloudellisen yhteistyön järjestelmä. Tämä suunnitelma merkitsee siis pyrkimystä toteuttaa UKTJ:n periaatteita alueellisen tason lisäksi myös maailmanlaajuisesti aikaansaamalla eräänlaista taloudellista integraatiota kaikkien kehitysmaiden kesken. Hankkeeseen liittyy UNCTAD-sihteeristön mukaan kaksi päätavoitetta:³⁶

- alueellisen taloudellisen yhteistyön lisääminen huomioiden samalla yleismaailmallisen kehitysmaiden taloudellisen yhteistyön tavoitteet sekä
- taloudellisen yhteistyön muotojen ja instituutioiden yhdenmukaistaminen maailmanlaajuisesti kehitysmaiden laaja-alaisen yhteistyön puitteissa erityisesti siten, että vähiten kehittyneiden maiden intressit huomioidaan.

UNCTAD-sihteeristön tavoitteena on selvästikin pyrkiä ohjaamaan alueellisen yhteistyön muotoja ja instituutioita siten, että yhdenmukaistamalla nykyisiä hankkeita luotaisiin pohja vastaisuudessa entistä laaja-alaisemmalle ja kattavammalle yhteistyölle. Laaja-alaisen kehitysmaiden taloudellisen yhteistyön suunnitelmien toteuttamisen suurimpana esteenä on pidettävä kehitysmaiden heterogeenisuutta sekä poliittisessa että taloudellisessa katsannossa. Kehitysmaiden keskinäisen yhteistyön tiivistymisen edellytyksenä taloudellisella alalla on pidettävä paljolti samoja seikkoja kuin kehittyneiden maiden yhteistyön osaltakin: taloudellisen kehitystason vastaavuutta, tuotantorakenteiden komplementaarisuutta, yhteiskunnallisten instituutioiden pitkälle menevää vastaavuutta sekä yleensä kehityspolitiikan ja yhteiskuntapolitiikan samansuuntaisia pyrkimyksiä. Näitä seikkoja on korostettu taloudellisen integraation edellytyksinä kehittyneiden maiden yhteistyössä. Epäilemättä kehitysmaiden integroidun taloudellisen yhteistyön järjestelmä on nähtävä hyvin pitkän aikavälin tavoitteena ja silloinkin vain verrattain löyhänä järjestelmänä.

UKTJ:n toteuttamisen kannalta alueellisen yhteistyön keinoista on kehitysmaiden kannalta olemassa jo varsin runsaasti kokemuksia. Laaja-alaisina yrityksinä alueellisen yhteistyön edistämiseen voidaan pitää YK:n alueellisia organisaatioita, mutta näiden vaikutus yhteistyössä on ollut varsin yleinen ja ohjelmallinen. Huomattavasti konkreettisempia kokemuksia on saatu alueelli-

sesti rajatuista yhteistyöorganisaatioista kehitysmaissa. Ne ovat yleensä olleet vapaakauppa-alueen tyyppisiä yhteisöjä, mutta myös pidemmälle meneviä alueellisia pyrkimyksiä on esiintynyt kehitysmaiden yhteistyössä.

Vapaakauppa-alueen tyyppisistä organisaatioista mainittakoon esimerkkinä Keski-Amerikan Yhteismarkkinat, joka on tyypiltään kaupan esteitä poistava ja yhtenäiseen markkina-alueeseen pyrkivä. Keski-Amerikan Yhteismarkkinoiden tyyppiset järjestelyt eivät sisällä sopimuksia taloudellisen suunnittelun tai yhteisten tuotannollisten projektien asettamisesta, kuten UNCTAD-sihteeristö edellyttää kehitysmaiden alueelliselta yhteistyöltä.³⁷ Yhteismarkkina-alueen tyyppisiä alueellisia järjestelyjä onkin syytetty siitä, että ne kehitysmaiden kyseessä ollen paremminkin houkuttelevat ja edistävät ulkomaisen pääoman tunkeutumista alueelleen tarjoamalla tullivapauksia mutta pidättäytymällä suunnitelmallisesta ja koordinoidusta sijoitusten ohjauksesta.³⁸ Tällaisinaan yhteismarkkinajärjestelyt eivät ole erityisen tehokkaita UKTJ:n periaatteiden kaikenpuolisen toteuttamisen kannalta.

Latinalaisen Amerikan alueellisen yhteistyön osalta huomattavasti pidemmälle menevää taloudellista yhteistyötä edustaa puolestaan Andien ryhmä, joka on vapaakauppajärjestelyjen lisäksi ryhtynyt myös monipuoliseen toimintaan investointipolitiikan yhdenmukaistamiseksi ja taloudellisen kasvun ja kehityksen edistämiseksi.³⁹ Tällöin on erityisesti huomattava vuonna 1970 hyväksytty päätöslauselma yhdenmukaisesta politiikasta suhteessa ulkomaiseen pääomaan, patentteihin, lisensseihin ja rojalteihin.⁴⁰ Tämän päätöslauselman ja sitä seuranneiden toimenpiteiden tärkein seuraus on *Lynn Mytelkan* mukaan ollut se, että sen avulla on hallitukset ja talouselämän piirit saatu hyväksymään teknologian ja pääoman liikuttelun sääntelyn tärkeys. Tällaisenaan päätös on tehnyt mahdolliseksi valmistella keinoja, joiden avulla tulevaisuudessa sääntelytoimenpiteet on helpompi juurruttaa talouselämään ja sovittaa sosiaalis-taloudellisiin olosuhteisiin alueella.⁴¹

Vastaavanlaisia hankkeita on esiintynyt myös Afrikassa. Andien yhteisöä vastaavana järjestelynä voidaan pitää Keski-Afrikan yhteismarkkinoita eli UDEAC-järjestöä. UDEAC perustettiin vuonna 1964 vapaakauppa-alueeksi, mutta myöhemmin se on omaksunut erityiseksi tavoitteekseen teollisen kehittämisen koordinoinnin alueellaan. Koordinoinnin tavoite ulottuu yhtenäisen teollistamisohjelman tasolle, jonka toteuttamisessa kuitenkin on esiintynyt vaikeuksia.⁴² Toteuttamiseen liittyvistä vaikeuksista huolimatta UDEAC:in toiminta-ajatus näyttää varsin käyttökelpoiselta ajatellen UKTJ:n toteuttamista.

Kokemukset alueellisesta taloudellisesta yhteistyöstä kehitysmaissa vaihtelevat huomattavasti yhteistyöjärjestöstä riippuen. On kuitenkin osoitettavissa, että alueellisen yhteistyön keinot ovat realistisia ja toteuttamiskelpoisia. Niistä saadut kokemukset epäilemättä voivat myös auttaa mahdollisten tulevaisuudessa solmittavien yhteistyöelinten toiminnan hahmottamista siten, että puhtaista vapaakauppajärjestelyistä voitaisiin päästä yhdenmukaiseen talou-

delliseen suunnitteluun. Tämä edellyttää myös huomion kiinnittämistä alueiden luonnonvarojen yhteiskäytön lisäämiseen samoin kuin tuotannollisen yhteistyön muotojen kehittymiseen. Nämä seikat on tuotu esille myös Peruskirjan periaatteissa.

Kansainvälisen yhteistyön keinojen osalta on myös huomattava, että jo aikaisemmin mainitut tuottajaliitot edustavat varsin realistista yhteistyön keinojen kokonaisuutta. Myös niihin on vaikutusten realisoimiseksi liityttävä ohjelmallista kehityssuunnittelua.

Mobilisaation, tutkimuksen ja teknologian keinot

UKTJ:n periaatteisiin leimallisesti liittyvä kollektiivisen omavastuullisuuden periaate ei voi olla mahdollinen ilman yhteiskunnan voimavarojen tehokasta mobilisaatiota ja tieteellisen tutkimuksen ja teknologian kehittämisen korostamista. Peruskirjan artikla no 7 antaa kullekin valtiolle itselleen ensisijaisen vastuun väestönsä taloudellisen, sosiaalisen ja sivistyksellisen kehityksen edistämisestä. Tämä vastuu sisältää Peruskirjan mukaan seuraavat oikeudet ja velvollisuudet:⁴⁵

»Tähän pyrkiessään jokaisella valtiolla on oikeus ja velvollisuus valita kehityksensä keinot ja tavoitteet, täysin mobilisoida ja käyttää omia voimavarojaan, toimeenpanna asteittaisia, taloudellisia ja sosiaalisia uudistuksia ja taata väestönsä täysi osanotto kehityksen kulkuun ja siitä koituihin etuihin. Kaikilla valtioilla on oikeus yksilöllisesti ja kollektiivisesti harjoittaa yhteistyötä niiden esteiden poistamiseksi, jotka ovat tavoitteiden saavuttamisen ja keinojen käytön tiellä.

Peruskirja asettaa useissa muissakin artikloissa kullekin valtiolle erityisen vastuun yhteiskunnan voimavarojen suuntaamisessa kehityksen tavoitteiden aikaansaamiseksi. Tässä suhteessa UKTJ:n periaatteet voidaan pitkälle ymmärtää myös kehityspoliittisena ohjelmana yksittäisille valtioille. Periaatteiden toteuttamisen metodina Peruskirja näkee prosessin, jonka puitteissa kollektiivisesti hyväksytyt yleisperiaatteet ovat sekä kansainvälisen yhteisön että yksittäisten valtioiden kehityspoliittisina päämäärinä ja joiden konkretisoimisessa ja käytäntöön soveltamisessa päävastuu on yksittäisillä valtioilla. Kansainvälisillä toimenpiteillä, vaikka niitä useissa kohdin korostetaankin, on tässä prosessissa kuitenkin ensisijaisesti se merkitys, että ne tukevat kansallisia pyrkimyksiä ja antavat mahdollisuuden yhteistyön avulla voimistaa sekä yksittäisten valtioiden että alueellisten organisaatioiden käytössä tai kontrollissa olevien resurssien hyväksikäyttöä.

UKTJ:n periaatteisiin sisältyvä voimakas mobilisaation aspekti korostaa siten valtioiden asemaa paitsi päävastuullisina toimeenpanijoina myös kehityk-

sen tavoitteiden konkretisoijina. Tämä tarkoittaa sitä, että valtiovalta kehitysmaissa ei voi toimia vain passiivisena mobilisaation perusyksikkönä, jonkinlaisena välittävänä mekanismina kansainvälisen kehityksen ja kansallisen tason kehityksen välillä. Ensijaisen vastuun antaminen valtiolle korostaa valtion roolia kehityksen tavoitteiden asettelussa, tietoisessa ja suunnitelmallisessa kehityssuunnittelussa sekä yhteiskunnan voimavarojen mobilisaatiossa konkreettisesti kunkin valtion kohdalla määriteltyjen ja paikalliset erityisolosuhteet huomioon ottavien kehityksen tavoitteiden toteuttamisessa. Tämä seikka antaa haasteen myös kehitystutkimukselle, jonka tulee entistä tarmokkaammin suuntautua mobilisaation kysymyksiin samoin kuin myös valtion roolin ja merkityksen selvittämiseen. Valtion korostunut asema UKTJ:n toteuttamisessa vie myös pohjaa niiltä UKTJ:n merkitystä vähätteleviltä kannanotoilta, joiden mukaan kehitysmaiden heterogeenisuus paitsi estää puhumasta kehitysmaista yhtenä kokonaisuutena tekee tyhjäksi myös yleisperiaatteiden toteuttamisen. Kehitysmaiden heterogeenisuus on kiistämätön ongelma kansainvälisessä kehityssuunnittelussa, mutta UKTJ:n toteuttamisen osalta on syytä selvästi tähdentää sitä seikkaa, että yksittäisten valtioiden päävastuullisuus toteuttamisessa huomioi maiden erityisongelmat ja olosuhteet.

Tieteelliselle ja teknologiselle edistykselle sekä tieteen ja teknologian merkitykselle UKTJ:ssa on Pruskirjassa omistettu artikla no 13. Artiklan mukaan kaikilla valtioilla on velvollisuus edistää kansainvälistä tieteellistä ja teknologista yhteistyötä huomioiden erityisesti kehitysmaiden tarve päästä käyttämään hyväkseen olemassaolevaa teknologiaa samoin kuin korostaa tarvetta luoda erityisesti kehitysmaihin soveltuvaa teknologiaa. Tämän kehitysmaihin soveltuvan teknologian luomisen tulisi Peruskirjan mukaan tapahtua kansainvälisen yhteistyön puitteissa.⁴⁴

Tutkimuksen ja teknologian keinojen osalta korostuu Peruskirjassa siten kansainvälisen yhteistyön merkitys. Erityinen vastuu tämän Peruskirjan osan toteuttamisesta lankeaa kansainvälisille organisaatioille, joskin bilateraaliset tutkimusyhteistyösopimukset näyttelevät etenkin yksittäisten hankkeiden osalta tärkeää roolia. UNESCO:n omaksuman kannan mukaan UKTJ:n toteuttaminen merkitsee paljon enemmän kuin vain kansainvälisen kaupan ja kansainvälisen talouden uudistamista. Kysymys ei tällöin ole vain hyvinvoinnin paremmasta jakaantumisesta vaan yksilöiden kaikenpuolisesta kehittämisestä laaja-alaisena prosessina, joka vaikuttaa sekä ihmisten arvoihin, kansallisiin kehityspuitteisiin, yhteiskunnallisiin suhteisiin samoin kuin koulutukseen.⁴⁵ UNESCO huomauttaa myös, että UKTJ:n toteuttamisessa yhteiskuntatieteiden merkitys on noussut erityisen korostuneeseen asemaan. Tämä johtuu ennen muuta UKTJ:n kehityskäsityksestä, jossa kehityksen suunnitelmallisuus ja strategisuus ovat keskeisiä aspekteja.

Perspektiivejä

Tämän esityksen alussa todettiin UKTJ:n periaatteiden olevan itse asiassa paljolti jo tapahtuneen kehityksen ja omaksuttujen periaatteiden kirjaamista. UKTJ:n arvo ei niinkään rakennu sen varaan, että Peruskirjassa ja Julistuksessa olisi tuotu esille uusia ja mullistavia kansainvälisten suhteiden hoitoa koskevia yleisperiaatteita. Yleisluontoisten periaatteiden kokoaminen ja kodiointi yhtenäiseksi kokonaisuudeksi tavoiteohjelman muotoon merkitsee kokonaisuohjelmaa kansainvälisen järjestelmän pelisääntöjen ja toimintatapojen uudistamiseksi toisaalta perustuen sopimusoikeuteen ja toisaalta enemmänkin tapaoikeuteen.

UKTJ:n toteuttamisen realismi perustuu ennen muuta sille seikalle, että UKTJ:n Peruskirjan tyyppinen kokonaisvaltainen yleisperiaatteita sisältävä asiakirja on syntynyt pitkän prosessin tuloksena. Tämä prosessi ilmentää toisaalta kansainvälisissä voimasuhteissa tapahtuneita muutoksia olemalla samalla sekä tämän muutoksen syy että seuraus. Sen hyväksyminen ei olisi ollut mahdollista ilman kansainvälisissä suhteissa tapahtunutta kehitystä, joka loi mahdollisuudet periaatteiden hyväksymiselle samalla kun se teki periaatteet tarpeellisiksi. Toisaalta taas UKTJ:n toteuttaminen on nähtävä kansainvälisten voimasuhteiden muutokseen kiinteästi liittyvänä mutta samalla sitä manipuloivana kehityksenä.

UKTJ:n periaateohjelmaa verrattiin tämän esityksen alussa ETY -asiakirjan periaatteisiin. Periaateohjelmien samankaltaisuus ilmenee jo yksistään yleisperiaatteiden päällekkäisyytenä, mutta vielä enemmän periaatteuden toteuttamisen suhteen asiakirjoilla ilmenee samankaltaisuutta. Niihin molempiin liittyy yleisperiaatteellisina perusasiakirjoina erityisesti se ongelma, että ei ole olemassa mekanismia, jolla toteuttamista voitaisiin autoritatiivisesti valvoa ja edistää. Niiden toteutuminen perustuu ennen muuta siihen, kuinka ne kykenevät heijastamaan taustallaan olevia kehityslinjoja ja manipuloimaan taustallaan olevia kehityslinjoja.

UKTJ:n yleisperiaatteiden syntymisen taustalla on erityisesti nähtävä suuria kansainvälisen talouden muutosprosesseja. Kansainvälisen taloudellisen järjestelmän muuttamisen poliittisina murroksina ovat olleet toisaalta koloniaalisen maailmanjärjestelmän hajoaminen ja siitä aiheutunut maailmanlaajuisen taloudellisen järjestyksen perusperiaatteiden muutos. Toisaalta taas sosialistisen maailmanjärjestelmän laajeneminen toisen maailmansodan seurauksena samoin kuin sen vahvistuminen taloudellisesti ja poliittisesti on vaikuttanut kansainvälisiin suhteisiin olennaisesti.

Edellä mainitut kaksi laajaa toisen maailmansodan jälkeistä murrosta kansainvälisissä suhteissa ovat vaikuttaneet varsinkin kansainvälisten voimasuhteiden muutokseen. Tämä voimasuhteiden muutos on liittynyt kansainvälisen taloudellisen järjestyksen kehittymiseen mitä kiinteimmin. Suurimpana vaiku-

tuksena tässä suhteessa on pidettävä sitä, että maailmantaloudessa kapitalistinen markkinatalousjärjestelmä siihen liittyvine kehityslinjoineen ja perusperiaatteineen on joutunut luopumaan entisestä valta-asemastaan monessa suhteessa samoin kuin se on joutunut modifioimaan eräitä perusperiaatteitaan, jotka liittyvät eritoten markkinavoimien vapaaseen kehittymiseen maailmantalouden puitteissa.

Maailmankaupan osalta on korostettava sitä, että UKTJ:n toteuttaminen liittyy markkinatalousjärjestelmän pitkälle menevään kansainväliseen sääntelyyn. Edellä totesimme maailmanlaajuisten voimasuhteiden muutoksen jouduttaneen tätä prosessia. Yhtä lailla sitä on jouduttanut myös kapitalistisessa tuotantotavassa tapahtunut syvälinen muutos, joka liittyy tuotannollisen toiminnan kansainvälistymiseen. Tuotannollisen toiminnan kansainvälistyminen on voinut tapahtua säännellysti pitkälle kehittyneen kapitalistisen maailman puitteissa. Näin on tapahtunut erityisesti EEC:n puitteissa, jossa tuotannon kansainvälistymisen prosessi on kyetty myös poliittisesti hallitsemaan.⁴⁶

Sen sijaan tuotannollisen toiminnan kansainvälistyminen niisanotulla Pohjoinen—Etelä -ulottuvuudella ei ole tapahtunut kontrolloidusti. Kuitenkin juuri 1960-luvun loppupuolelta lähtien tuotannollisen toiminnan kansainvälistyminen tällä ulottuvuudella on ollut erityisen nopeaa ja on ollut taloudelliseen ekspansioon nojaavalle kapitalistiselle maailmantaloudelle erityisen tärkeä laajentumisen suunta. Markkinatalousjärjestelmä ei kuitenkaan ole kyennyt kontrolloimaan tyydyttävästi tämän ekspansion taloudellisia ulottuvuuksia puhumattakaan sen poliittisista ulottuvuuksista.

Uuden Kansainvälisen Taloudellisen Järjestyksen luomisessa on ymmärtääkseni nimenomaisesti kysymys kansainvälisen markkinamekanismin ja kansainvälistyneen tuotannon kontrolloidusta ohjaamisesta. Kontrolloitua ohjausta vaativat ennen muuta kehitysmaat, jotka haluavat entistä paremmin käyttää omia resurssejaan mutta myös kansainvälistä taloudellista järjestelmää kokonaisuutena hyväksi omissa kehityssuunnitelmissaan. Tässä pyrkimyksessä niitä ovat tukeneet sosialistiset maat, joiden pyrkimyksenä myös on markkinatalousjärjestelmän kansainvälinen ohjaus. Vihdoin myös kehittyneet kapitalistimaat ovat valmiit tietynasteiseen kansainvälisen markkinatalouden ohjaukseen toisaalta siitä syystä, että tämän järjestelmän kontrolloiminen kehittyneistä kapitalismin keskuksista ei ole ollut mahdollista, ja toisaalta siitä syystä, että pitkällä tähtäimellä myös kehittyneiden kapitalistimaiden intresseissä on maailman resurssien kansainvälisesti kontrolloitu allokointi. Tähän niitä erityisesti suuntasi ns. öljykriisi, joka osoitti kontrolloimattoman markkinatalouden heikkoudet myös kehittyneiden kapitalistimaiden kannalta.

LÄHDEVIITTEET:

Artikkeli on osa Turun rauhantutkimuksen ryhmän Mobilisaatio Afrikassa -projektia ja on identifioitavissa projektin julkaisuna no. 6/1976.

¹ Tässä esityksessä viitattaessa Uuden Kansainvälisen Taloudellisen Järjestyksen julistukseen ja Valtioiden Taloudellisia Oikeuksia ja Velvollisuuksia koskevaan peruskirjaan käytetään lähdetekstinä epävirallisia suomenkielisiä käännöksiä, jotka on julkaistu yhtenäisessä julkaisussa Julistus Uuden Kansainvälisen Taloudellisen Järjestyksen Aikaansaamisesta ja siihen liittyvä toimintaohjelma sekä Valtioiden Taloudellisia Oikeuksia ja Velvollisuuksia Koskeva Peruskirja. *Ulkoasiainministeriön julkaisuja*. Helsinki, 1975. Alkuperäisinä YK:n päätöslauselmat ovat identifioitavissa koodinumeroilla 3201 (S-VI) ja 3202 (S-VI) (julistus) sekä 3281 (XXIX) (Peruskirja).

² Päätöslauselmaa kutsutaan kirjallisuudessa myös nimellä Meksikon peruskirja, koska esityksen Peruskirjan laatimisesta teki Meksikon presidentti Luis Echeverria UNCTAD III -kokouksessa 1972.

³ Päätöslauselma 45 (III), 18. 5. 1972, julkaisukoodi UN/E.73.II.D.4. Liite 1A.

⁴ Valtioiden Taloudellisia Oikeuksia ja Velvollisuuksia koskeva Peruskirja, mt. s. 26.

⁵ Ks. esim. J. S. Nye — Robert O. Keohane, *Politics and the International System*, teoksessa C. Fred Bergsten, ed., *The Future of the International Economic Order: An Agenda for Research*. Lexington, 1974, ss. 118—120.

⁶ Tällöin on viitattava erityisesti mahdollisuuksiin käyttää monikansallisia liikeyrityksiä ja yleensä kansainvälisiä investointeja vaikuttamisen keinoina vastapainona traditionaalisille poliittisen ja sotilaallisen vaikuttamisen keinoille. Näihin mahdollisuuksiin on kiinnittänyt huomota mm. YK raportissaan *Multinational Corporations in World Development*. *United Nations, ST/ECA/190*. New York, 1973.

⁷ ETY -asiakirjan periaatteet on esitetty julkaisussa Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssi. Päätösasiakirja *Ulkoasiainministeriön julkaisuja*. Helsinki, 1975, ss. 8—15. Näiden periaatteiden kansainvälispoliittisia vaikutuksia olen käsitellyt julkaisussa *Turvallisuuspolitiikka ja ETY -asiakirjan periaatteet*. *Rauhaan tutkien*, 2—3/1976, ss. 14—23. Ks. myös Etykistä eteenpäin. *Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos, tutkimustiedotteita*, 4/1976.

⁸ Peruskirja, mt. s. 24.

⁹ Päätösasiakirja, mt. s. 8.

¹⁰ Peruskirja, mt. ss. 24—25.

¹¹ *ibid.* ss. 26—33.

¹² *Trade and Development Issues in the Context of a New International Economic Order*. *UNCTAD IV Seminar Programme, Discussion Paper*. UNCTAD/OSG/104/Rev.1. Geneva, 1976, ss. 28—29.

¹³ Tiedot esitetty julkaisussa Gerhard Fink, *World Trade 1938—1975 and the Emergence of the Demand for a New International Economic Order*. *Paper presented at the Seventh Nordic Conference on Peace Research*, Silkeborg, 1976, s. 8 sekä *em.* julkaisussa esitetyt lainaukset *UN Monthly Bulletin of Statistics* -julkaisusta.

¹⁴ Peruskirja, mt. s. 31. artikla 20.

¹⁵ Lomé -sopimus solmittiin EEC:n ja 49:n kehitysmaan välillä v. 1975. Sen tarkoituksena on korvata aikaisemmat Jaunden konventiot EEC:n ja kehitysmaiden välillä sopimuksella, jossa kehitysmaiden vientituotteille taataan tietty vientituotteiden minimihintataso. Lomé'n sopimuksesta ks. esim. Kari Joutsamo, *Lomé'n Konventio — EEC:n kehitysmaapolitiikan uudet vaatteet*. *Politiikka*, 3/1975, ss. 242—255.

¹⁶ Hyvä esitys UNCTAD IV -konferenssista on Ole Kristian Holthe — Arve Ofstad, UNCTAD IV in Perspective. *Bulletin of Peace Proposals*, vol. 7, no 3, 1976, ss. 195—198.

¹⁷ Ks. Raimo Väyrynen, The Role of Transnational Corporations in International Trade. *Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos, tutkimustiedotteita*, 3/1976, ss. 6—8.

¹⁸ Peruskirja, mt. s. 33.

¹⁹ Ks. esim. Adrien-Claude Zöller, Algerian Nationalisations: The Legal Issues. *Journal of World Trade Law*, vol. 6, 1972, s. 46.

²⁰ Permanent Sovereignty Over Natural Resources. Report of the Economic and Social Council. *United Nations, A-9716*. New York, 1974, Annex 6. Kansallistamisten problematiikkaa olen käsitellyt julkaisussa Esko Antola, Dominanssista vastadominanssiin: ulkomaisten liikeyritysten kansallistaminen kehitysmaissa. *Politiikka*, 4/1974, ss. 271—291.

²¹ M. L. Williams, The Extent and Significance of the Nationalization of Foreign-owned Assets in Developing Countries 1956—1972. *Oxford Economic Papers*, vol. 27, 1975, s. 265.

²² Peruskirja, mt. s. 34.

²³ Kompensatioon liittyvistä ongelmista ks. Francesco Francioni, Compensation for Nationalisation of Foreign Property: The Borderland between Law and Equity. *The International and Comparative Law Quarterly*, vol. 24, 1975, ss. 255—283.

²⁴ Williams, ma. ss. 264—265.

²⁵ UNCTAD sihteeristön kokoamat tiedot, lainaus julkaisusta Ole Kristian Holthe and Arve Ofstad, UNCTAD IV in Perspective. *Paper prepared for the 7th Nordic Conference on Peace and Conflict Research*, Silkeborg, Denmark, 26—29 July, 1976, s. 5.

²⁶ Monikansallisten liikeyritysten kontrollin kysymyksiä olen käsitellyt julkaisussa Esko Antola, Monikansallisten liikeyritysten kontrollin strategiat ja Yhdistyneiden Kansakuntien toiminta kontrollin edistämiseksi. Jarmo Laine (toim.), Monikansalliset yritykset, *Suomen UNESCO-toimikunnan julkaisuja*, n:o 10, Helsinki 1976, ss. 43—74. Ks. myös Esko Antola, The United Nations and The Control of the Activities of Transnational Corporations. Ilmestyy sarjassa University of Turku, Department of Sociology and Political Science, Studies in Political Science, no. 7, 1976, 40 ss.

²⁷ Commission on Transnational Corporations, Report on the Second Session. *United Nations, E/5782*. New York, 1976, s. 2.

²⁸ Tripartite Industrial Co-operation. A Study by the UNCTAD Secretariat. *United Nations, TAD/SEM.1/2*. Geneva, 1976, ss. 14—21.

²⁹ Ma., s. 16.

³⁰ Kaikkiin mainittuihin kehitysohjelmiin on suhtauduttu tutkimuskirjallisuudessa verrattain kriittisesti. Pääasiallinen kritiikki kohdistuu siihen, että em. ohjelmat antavat ulkolaiselle pääomalle ja sen kontrolloimattomalle liikuttelulle liian suuren painon samalla kun kehitysmaiden omille kehityssuunnitelmille ja kehitystavoitteille jätetään liian vähäinen sija. Ks. esim. Jerome Levinson — Juan de Onis, *The Alliance that Lost Its Way*. Chicago, 1970 sekä Esko Antola, The European Community and Africa: A Neo-Colonial Model of Development. Ilmestyy sarjassa Peace and the Sciences, Vienna, 26 ss.

³¹ Tätä seikkaa olen käsitellyt tarkemmin julkaisussa Esko Antola, Kehitysmaiden tilan arvioinnista: Länsimaisen kehitystutkimuksen metodologisista suuntauksista ja niihin liittyvistä kehityskäsityksistä. Jeremy Gould, (toim.), Suomalaisen kehitystutkimuksen suunnat. Interkontin kirjoja 1. Helsinki, 1976, erityisesti sivut 14—16.

³² Peruskirja, mt. s. 31.

³³ DAC -maat ovat osa OECD:n jäsenmaista muodostaen Development Assistance Committee -nimisen kehitysyhteistyöelimen.

³⁴ Report by the Chairman of the Development Assistance Committee. *Development Co-operation, 1973 Review*. OECD, Paris, 1973, s. 42.

³⁵ Robert S. McNamara, Address to the Board of Governors of the World Bank Group, lainaus julkaisussa Roger D. Hansen, *The Political Economy of North-South Relations: How Much Change*. *International Organisation*, vol. 29, s. 947.

³⁶ Economic Co-operation among Developing Countries. UNCTAD Secretariat, lainaus raportin tiivistelmästä *Bulletin of Peace Proposals*, 3/1976, s. 224.

³⁷ Ma., s. 225.

³⁸ Tähän kiinnittää huomiota mm. Alberto Fuentes, Foreign Investment in the Central American Common Market. *Paper prepared for the 10th World Congress of IPSA*. *Edinburgh*, 16—22. 8. 1976, passim.

³⁹ Ks. esim. *The Andean Pact: Definition, Design and Analysis*. *Council of the Americas*. New York, 1973.

⁴⁰ Päätöslauselmaa on käsitellyt laajasti Lynn Mytelka, Direct Foreign Investment, Technology Transfer and Andean Integration. *Paper prepared for presentation at the 10th World Congress of IPSA*. *Edinburgh*, 16—22. 8. 1976, passim.

⁴¹ Ma., s. 68.

⁴² Abdul Aziz Jalloh, Foreign Private Investments and Regional Political Integration in UDEAC. *Paper presented at the 10th World Congress of IPSA*. *Edinburgh*, 16—22. 8. 1976, passim.

⁴³ Peruskirja, mt., s. 28.

⁴⁴ Mt., s. 29.

⁴⁵ *Moving towards Change. Some Thoughts on the New International Economic Order*. UNESCO. Paris, 1976, ss. 16—20.

⁴⁶ Tätä aspektia olen tarkastellut julkaisussa Esko Antola, EEC:n politisoituminen. *Ulkopolitiikka*, 2/1976, ss. 9—21.